



# Rīgas pirmajai tipogrāfijai - 425

Aija TAIMIŅA, LU Akadēmiskā bibliotēka

Par grāmatiespiešanas sākumu Rīgā un Rīgas pirmo tipogrāfu zinām maz. Pilsētas ielās nekas neatgādina par to vīru, kas 16. gs. līcis pamatus mūsdienu Latvijas grāmatrūpniecībai. Nav zināma Rīgas pirmā tipogrāfa, flāmu izcelsmes grāmatizdevēja un grāmatgriezēja Nikolasa Mollīna (*Mollyn, Mollinus, Mollijns*, ap 1550/1555-1625) kapavieta (tāpat kā daudziem citiem, kas miruši mēra laikā). Nav saglabāties arī nams Krāmu ielā, kur atradusies pirmā tipogrāfija, grāmatu veikals. Tāpat neizdosies skatīt N. Mollīna vaibstus: nav atrodams neviens viņa portrets. Atšķirībā no daudzām citām Eiropas pilsētām, Rīgā nav pieminekļa tās pirmajam tipogrāfam, un arī grāmatniecības vēstures muzejs vērs durvis tālākā nākotnē. Vislabākā liecība par N. Mollīna devumu ir mūsu atmiņas institūciju, proti, bibliotēku, krājums. Likumsakarīgi, ka senākās Latvijas bibliotēkas *Bibliotheca Rigensis* turpinātājas - LU Akadēmiskā bibliotēkas - seniespieddarbu kolekcijā atrodams vispilnīgākais Mollīna izdevumu klāsts, kur vienuviet saglabājušies seno drukas darbu fragmenti gan kā vienlapes un makulatūra, gan reprezentablas grāmatas ādas sējumos, kas rotāti ar zeltītiem Rīgas ģerboņiem.

## Veltījums Mollīna gadam

Pirmās Rīgas tipogrāfijas 425. gadskārtu atzīmējot, vērts atgādināt par vairākiem veltījumiem Mollīna gadam. Pavasarī Latvijas Nacionālā bibliotēka un LU Akadēmiskā bibliotēka kopīgi sarīkoja izstādi *Gedruckt zu Riga* («Iespīests Rīgā»), ko pavadīja gan konference (jeb lasījumi), gan nelielā tirāžā iznācis elegants Mollīna izdevumu katalogs. Mollīna tipogrāfijas grāmatu repertuāru atspoguļo ilgi gaidītais un rudenī iznākušais «Latvijas citvalodu seniespiedumu kopkatalogs 1588-1830. Sērija A» (Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2013). Rīgas pirmās tipogrāfijas jubileju ar īpašu marku «Grāmatu drukai Latvijā 425» un aploksnī (autore - māksliniece Arta Ozola-Jaunāraja), kā arī pirmās dienas zīmogu 22. oktobrī atzīmēja Latvijas Pasts. Mollīna tipogrāfijai veltītās markas prezentācija LU Akadēmiskajā bibliotēkā ievadīja Latvijas Poligrāfijas uzņēmumu asociācijas rīkoto Drukas dienu, kuras dalībniekiem bija iespēja eksprezistādē aplūkot pirmās Rīgā iespīstās grāmatas. Visos Mollīna gada jubilejas pasākumos uzmanības centrā bija 16. gs. beigū - 17. gs. sākuma izdevumi no LU Akadēmiskās bibliotēkas krājuma.

N. Mollīna 37 darbības gados (1588-1625) Rīgas tipogrāfijā iespīstī vairāk nekā 180 izdevumi. Daudzi no tiem ir saglabājušies tikai vienā eksemplārā, citi zināmi, bet vairs nav pētniekiem pieejami un uzskatāmi par gadsimtu gaitā zudušiem. Jaunākie pētījumi arvien paplašina reti sastopamo Mollīna izdevumu repertuāru un to izplatības ģeogrāfiju.

Rīgas pirmā tipogrāfa Nikolasa Mollīna dzīvesgājums un viņa darbība šķiet ļoti pārredzams un visnotaļ pamatīgi pētīts Rīgas intelektuālās pagātnes jautājums, kas pēdējā gadsimta gaitā atkārtoti aplūkots grāmatniecības vēsturei tradicionālā, pat klasiskā interpretācijā. Tas vedina domāt, ka jaunus atklājumus



Dāvinājuma iesējums manierisma stilā ar Rīgas ģerboni, piederējis Rīgas rātes virssekretāram Oto Kannem.

Rīga, pie Mollīna tipogrāfijas?, 1597. Āda, zeltījums.

*Orationes tres... Edabatur Riga: Mollinus, 1594.*

Foto no LU Akadēmiskās bibliotēkas arhīva

un zināmo faktu kontraversīvas interpretācijas diez vai ir iespējams sagaidīt. Tomēr joprojām ir pietiekami daudz faktogrāfisku neskaidrību (īpaši par N. Mollīna dzīvi pirms ierašanās Rīgā) un neatbildētu, pat miklainu jautājumu, kas saistās ar Rīgas pirmās tipogrāfijas darbu laikā no 1588. līdz 1625. gadam, un jo īpaši - ar N. Mollīna ierašanās motivāciju un apstākļiem, viņa tipogrāfijas atbalstītāju un autoru loku. Fakti krājums lēnām aug, tomēr mūsdienīgu analīzi vēl gaida vairāki viskomplicētākie jautājumi: N. Mollīna kā tipogrāfa loma 16. gs. beigū politisko un reliģisko cīņu laukā kā Antverpenē, tā Rīgā, viņa ierašanās Rīgā jeb drīzāk - uzaicināšanas apstākļi un dziļākā motivācija, Rīgas tipogrāfijas nozīme teoloģisku, politisku, sociāntropoloģisku ideju pārnesē. Vācu kultūrvēsturnieks Aleksandrs Krauss (*Alexander Kraus*) pārskatā par Mollīna tipogrāfijas darbu no jauna definējis tā nozīmi: tā bija mediju revolūcija Eiropas perifērijā. Jāpiekrīt Krausa formulējumam, kas vienlaikus piesaka jaunu pētījumu loku: kā intereses realizēja jaunais, revolucionārais medijs - proti, Nikolasa Mollīna Rīgas tipogrāfija? Un kā skaidrojams fakts, ka N. Mollīns 1588. gadā ieradās Rīgā: kādas aprindas pārstāvēja tie, kas N. Mollīnu ataicināja, kādas personas šajā norisē iesaistījās un kādi apstākļi izraisīja nepieciešamību pēc iespīstas informācijas Rīgā?



Mollina tipogrāfijai veltītās markas. Foto no LU Akadēmiskās bibliotēkas arhīva

### No Antverpenes līdz Rīgai

N. Mollins nācis no Antverpenes tipogrāfu un gravīru izdevēju Mollīnu dzimtas. Rīgas pirmā tipogrāfa uzvārdam ir vairākas formas: Antverpenes laikā - flāmu *Mollijnss* (*Mollijns*), bet Rīgas laikā - vāciskotā *Mollins* (*Mollin*, *Mollin*). Rīgas pirmiespiedēja tēvs Jans Mollījnss Vecākais (*Mollijns*, 1500-1576) ir viens no Antverpenes daudzajiem tipogrāfiem. Niklāss Mollījnss amatu pamatos apguva sava tēva tipogrāfijā, tad divus gadus (1573.1.V–1575.1.V) strādāja par iespiedēju Antverpenes visu laiku izcilākā grāmatiespiedēja Kristofa Plantēna (*Plantin*, 1520-1589) tipogrāfijā un jau no 1579. gada sāka patstāvīgu darbību. Pēdējais izdevums Niklāsa Mollīnisa Antverpenes tipogrāfijā iznāca 1587. gadā. Par N. Mollīnisa Antverpenes laiku ziņas vāktas tikai pēdējos gadu desmitos, par to jāpateicas Nīderlandes (Flandrijas) un Beļģijas grāmatniecības vēsturniekiem, tāpat kā bibliotēku digitālo kolekciju un datubāzu veidotājiem, kas dara pieejamus unikālus seniespieddarbus, tā pētījumiem piešķirot jaunu nozīmi. Tāpēc vairākas no zināmajām Niklāsa Mollīnisa Antverpenes tipogrāfijā drukātajām grāmatām ir ieraugāmas un lasāmas ar globālā tīmekļa starpniecību. Jāsecina, ka Niklāsa Mollīnisa Antverpenes laika devums ir bijis nopietns (eventuāli 42 nosaukumi).

Cēlonis, kādēļ Niklāsam Mollīnsam nācās pamest Spānijas karalistei pakļauto protestantisko Antverpeni un Flandriju uz visiem laikiem, ir jāmeklē reliģisku, politisku, militāru kaislību plosītās pilsētas vēsturē Nīderlandes revolūcijas jeb 80. gadu kara sākumposmā (1568-1648). Mollīnisa tipogrāfiju repertuārs konsekventi



Samsonius, Hermann. *Himmliche Schatzkammer*... Rīga: Gedruckt durch Nicolaum Mollin in Verlegung Christian Rittwien Buchbinders Im Jahr 1625. Titullapa. Foto no LU Akadēmiskās bibliotēkas arhīva

licina, pirmkārt, par darbošanos Antverpenes pilsētas pārvaldes interesēs (sistemātiski iespiedot maģistrāta oficiālos rīkojumus un paziņojumus) un, otrkārt, par piederību radikālo kalvinistu dumpīgajām aprindām. N. Mollīnsam katoļu ticība un spāņu valdība nebija pieņemama, viņš, tāpat kā tūkstošiem citu Antverpenes iedzīvotāju, 1586. gada otrajā pusē pilsētu pameta. 1588. gada martā N. Mollīnss bija Rīgā, lai te veidotu pirmo tipogrāfiju pilsētā un visa reģiona vēsturē. Kādi apsvērumi viņu vadīja, kad viņš pameta Antverpeni, lai starp visām Augsburgas konfesijai un Hanzas savienībai piederīgajām pilsētām izvēlētos tālo Rīgu? Bet varbūt labāk jautāt: kādēļ Rīga izvēlējās kalvinistu un savas pilsētas patriotu N. Mollīniju no tālas Flandrijas? Līdz galam uz šiem jautājumiem atbildēt nav izdevies. Turpmāk nekādas zīmes Mollīna drukātajās grāmatās neliecina par viņa zaudēto dzimteni un flāmu izcelsmi.

### Pirmā tipogrāfija - Rīgas rātes medijs

N. Mollins 1588. gada pavasarī ieradās Polijas kronim pakļautajā Rīgā reliģiski un politiski nokaitētā laikā (Kalendāra nemieru noslēguma periodā), kas dažās epizodēs atgādināja Antverpenes situāciju. Ir vērts at vairāk nekā 400 gadu distancē palūkoties uz likumsakarībām, kas bija par iemeslu tam, ka Rīgā tika izveidota pirmā tipogrāfija. Kritiskā politiskā situācija 1586.-1589. gadā ļāva izprast Mollīna tipogrāfijas misiju; proti, tipogrāfijai bija jāklūst par mediju, informācijas avotu un, izmantojot rakstīta, iespiesta un izplatīta vārda spēku, publiski jāvēsta par Rīgas legītimās varas - rātes - pozīciju.



1591. gada 1. janvārī Rīgas rātes apstiprinātājā privileģijā Mollina tipogrāfijas darba mērķi tika formulēti šādi: «Dieva goda izplatīšanai un viņa vārda dēstīšanai, kā arī baznīcu un skolu uzturēšanai un īpaši kopīgā labuma tālākam turpinājumam.» N. Mollina pienākums bija arī bez maksas nodot savu izdevumu eksemplāru bibliotēkai, lai iznākumā «katrs šai pilsētā pēc vajadzības varētu apmierināt savu vajadzību (*noturff*) pēc grāmatām, kalendāriem, bildēm un zīmētām vēstulēm». Skaidrs, ka pilsētai lojāla un protestantismam piederīga grāmatiespiedēja darbība aktīvas konfresācijas laikā bija uzlikojama kā pretspeks katoliski jezuitiskās ideoloģijas intervencei - «lai rūpīgi sargātos pret visiem viltojumiem, kecerībām, paskviām un šādām novirzēm, ja tādas rastos». Bez tam Mollina drukas darbiem dažādās formas iespējami plašam interesentu lokam bija jāaplēcinā pilsētas un tās pārvaldes lojalitāte, tā mazinot potenciālo juridisko vai pat militāro sankciju iespēju. Divi pirmie Mollina Rīgas tipogrāfijas izdevumi 1588. gadā to pārliecinoši apstiprina: pēc Rīgas baznīcas kārtības, kas fiksēja luteriskās baznīcas pamattiesības un funkcijas (izdevums nav saglabājies), sekoja Limbažu mācītāja Anselma Boka (*Bock, Boccus, Tragus*) apsvēkuma dziesma jaunajam suverēnam, Polijas karalim Sigismundam III un viņa kancleram Janam Zamojskim. Boka dzejojumam ir nevis literāra, bet politiska un diplomātiska vērtība, un *Carmen gratulatorium* pilsētas tipogrāfijas izdevumā ar pilsētas mācītāja Oderborna ievadvārdiem dzejā varēja būt noderīga dāvana (vai ierocis) turpmākajās diplomātiskajās pārrunās.

Mollina tipogrāfijas repertuārs turpmākajos 37 gados liecina, ka viņa darbībā ieinteresētā puse bija, pirmkārt, Rīgas pilsētas oficiālās aprindas - rāte, luteriskās baznīcas vadība, skola - un, otrkārt, Rīgas iedzīvotāji. N. Mollins iespieda rātes rīkojumus, literārus sacerējumus, kas tieši vai diskrētākā formā izgaismoja pilsētnieku un pilsētas nostāju politikos un diplomātiskos jautājumos, darbus, kas kalpoja kā lojalitātes apliecinājumi augstu stāvošiem Polijas-Lietuvas valsts pārstāvjiem. Safidzinot N. Mollina Antverpenes un Rīgas devumu, redzams, ka viņš abos gadījumos ir pilsētas patriots un darbojas leģitīmās varas pusē,

tomēr Rīgas laikā vairs nav jūtams nekas no agrākā konfesionālā un politiskā radikālisma. Mollina repertuārs arī netieši vēsta par cēloni viņa atnākšanai uz Rīgu: tas bija Rīgas rātes politiski tālredzīgs aicinājums, pasūtījums, lai grāmata kalpotu kā ideju pārneses līdzeklis nedrošajos un mainīgos apstākļos. Polemiskais raksts, grāmata, vienlaipē ir medijs, autora un tā auditorijas vidutājs, tribīne. Līdz ar N. Mollinu Rīgas autori ieguva iespēju izdot savus sacerējumus, bet Rīgas publika - tos lasīt. Mollina tipogrāfijas repertuārs liecina, ka Rīgā tika radīta un tātad rīdziniekiem bija nepieciešama daudzveidīga garīgā un laicīgā literatūra: baznīcas rokasgrāmatas, teoloģiski traktāti, celsmīgi sprediķi, oficiālie raksti (rātes rīkojumi), kalendāri, skolu grāmatas, politiski nozīmīgi teksti, gadījuma rakstura izdevumi (apsveikumi un atvadu vārdi Rīgas pilsoņiem), dailliteratūra (īpaši neolatiņu dzeja), arī apcerējumi, kuros atrodami dabaszinātiska satura vērojumi (piemēram, par komētām).

LU Akadēmiskās bibliotēkas kolekcija pārliecinoši prezentē Mollina izdevumus visā to daudzveidībā. Rīgā (tāpat kā citviet) *melnās mākslas* uzplaukums jeb tipogrāfijas iedibināšana ir bijusi sociālu un intelektuālu pārmaiņu sākotnē - jaunu domāšanas paradigmu rosinātāja.

### Mollina tipogrāfijas ieguldījums un nozīmi Latvijas kultūrai raksturo virkne fakti:

Pirmais grāmatizdevējs un tipogrāfs Rīgā, kas iespiedis grāmatas latīņu, vācu, zviedru, somu un latviešu valodā

Izdevis pirmo Rīgā iespiesto grāmatu latviešu valodā (1615)

Pirmais, kas Rīgā iespiedis notis (1592)

N. Mollins Rīgā aizsāka ne tikai grāmatiespēšanu, bet arī grāmatu grafiku un iespiedgrafiku (kokgriezumus, vara grebumus, ofortas) kā mākslas žanus. Viņa darbnīcā strādājis pirmais Rīgas vara gravieris Heinrihs Tūms

Mollina gravieris Heinrihs Tūms ir pirmā Rīgā iespiestā ekslibra autors

Mollina tipogrāfijā iespiestā Rīgas panorāma (1612) un Rīgas plāns (1621) ir pirmie šāda veida grafiskie darbi, kas zīmēti Rīgā uz vietas (*in situ*) un tepat arī izdoti

Tipogrāfijas paspārnē darbojies pirmais zināmais grāmatu veikals Rīgā

Ar Mollina tipogrāfiju saistīta pirmo divu zināmo Rīgas grāmatstāvēju darbība. Pateicoties tam, ka turpmāk meistaru skaits pieauga un to kvalifikācija bija atbilstoša, 1630. gadā tika iedibināts Rīgas grāmatstāvēju amats

### Riga's First Printing House Marks 425<sup>th</sup> Anniversary

In the spring of 1588, Nicolaus Mollinus, the founder of the first printing house in Riga, arrived at the Latvian capital, which was under Polish rule at the time. Originating from Antwerp in Belgium, Mollinus comes from a family of typographers and engravers. Mollinus' biography and reasons for coming to Riga have been extensively researched during the last decades. His true motives might remain a mystery, but it is likely that the town council of Riga made a politically far-sighted order of books to transfer ideas in the unstable and dangerous conditions of the time. The most exhaustive collection of publications by Mollinus can be found at the depository of historic printed material at the University of Latvia Academic Library. The library was founded on the basis of *Bibliotheca Rigenis*, the first library in Latvia. The collection features broadsides and excerpts from old printed material saved in the form of broadsides, as well as presentable books in leather and bindings decorated with gilded Coats of Arms of Riga.



Vecākais Rīgas iespieddarbs *Carmen Gratulatorium*, Nikolauss Mollins, 1588. Foto no LU Akadēmiskās bibliotēkas arhīva